

**ВІДХИЛЕННЯ ВІД НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ
МОВИ ПРИ ПЕРЕДАЧІ ЛІТЕРИ Ґ
У СЛОВАХ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ
(на матеріалі сучасних українських газет)**

Розглянуто відхилення від норм чинного правопису під час передачі літери ґ в українськомовних газетах кінця ХХ – початку ХХІ ст., зумовлені як загальним станом мовної культури суспільства, так і ваганнями у виборі мовних орієнтирів.

Ключові слова: норми сучасної української літературної мови, літера ґ, мова українських друкованих ЗМІ, український правопис.

Рассматриваются отклонения от норм действующего правописания при передаче буквы ґ в украиноязычных газетах конца ХХ – начала ХХІ ст., обусловленные как общим состоянием языковой культуры общества, так и сомнениями в выборе языковых ориентиров.

Ключевые слова: нормы современного украинского литературного языка, буква ґ, язык украинских печатных СМИ, украинское правописание.

The article deals with the variety of norm deviation of orthography, when representing letter ґ in the Ukrainian-speaking newspapers of the period of the end ХХ – the beginning ХХІ century, due to both status of society language culture on the whole, and doubt as to the choice of language reference.

Keywords: the norms of modern the Ukrainian standard language, the letter ґ, the language of Ukrainian print media, the Ukrainian orthography.

У мовній практиці сучасної української преси від початку 90-х років ХХ ст. помітним явищем стали різноманітні відхилення від настанов нормативних словників, граматик і правопису, які поширюються на всі рівні мовної структури, охоплюючи й систему графіки української літературної мови. Такі відступи зумовлено, з одного боку, загальним погіршенням мовної культури суспільства, а з іншого, – ваганнями, хитаннями у виборі певних мовних орієнтирів для наслідування.

Об'єктом дослідження обрано сукупність відхилень від рекомендацій чинного правопису при передачі літери ґ у словах іншомовного походження в мові українськомовних газет кінця

XX – початку XXI ст., а метою – виявлення найчастотніших, найхарактерніших випадків таких відступів, оскільки серед знаків сучасної української графіки найбільшою кількістю відступів від норм, зафіксованих у чинному правописному кодексі, непослідовностей і прямих неточностей щодо звучання, характеризується вживання в мові сучасних газет літери г. Звук [g] в іншомовних словах звичайно передається літерою г [13, с. 98], але у вимові у власних назвах іншомовного походження допускається паралельне вживання звуків [г] і [г]: [Гете] і [Гете] і под. [13, с. 17]. Від початку 90-х років XX ст. ця літера стала вживатися значно ширше, особливо в тих виданнях, які орієнтуються на відновлення мовної практики 20-х років минулого століття та української західної діаспори: «Широке й не завжди науково аргументоване використання г зумовило гіперфункції цієї літери й відповідного звука в словах іншомовного походження» з «міфологізацією» та «політизацією» цього питання» [7, с. 386; пор. також: 1, с. 337]. У світ вийшло вже кілька спеціальних довідників щодо правил уживання цієї літери, і в кожному з них є відмінності [див., наприклад: 10; 11]. Відступи від чинних норм уживання цієї літери та непослідовності в них характеризують і низку інших сучасних словників, довідників та різного роду рекомендацій з української мови: *арго, жаргон, грейпфрут, грип, гранат* та ін., але *сленг, тала-концерт, тран-прі* та ін.; *Глазго* і *Глазго*, *Галілей* і *Галілей* та ін., хоча тільки *Галац* (місто), *Гобі* (пустеля), *Гринвіч* та ін. [11]; *германій*, але *германієвий*; *гадоліній*, *гратуляція* та ін., але *гратифікація* «нагородження» та ін.; є *гражда* і *гражда* [3]; *Гданськ* і *Гданськ*, *Гранада* і *Гранада*, але тільки *Гаага*, *Галлія*, *Гамбург*, *Гдиня*, *Генуя*, *Геттінген*, *Гібралтар* та ін. [2]; *антажсемент*, *атар*, *ангіна*, *алетро* та ін., але *англійці*, *ангстрем* та ін. [8]. Проте, з іншого боку, висловлюються й застереження проти такого розширеного вживання звука / літери г, наприклад: «Надуживання фонемою [г] призведе до руйнації звукового образу української мови, до втрати її мелодійності тощо» [4, с. 176–177; пор. також: 5, с. 4].

Якщо в написанні г у власне українських та давно українізованих словах журналісти загалом намагаються дотримуватися чинних правил, хоча це вдається їм далеко не завжди, то у відтворенні

цього звука в іншомовних словах, особливо у власних назвах, значно частіше спостережено відступи від правил, причому в таких відступах також виявляється непослідовність. Найпослідовніше, але не до кінця, правил чинного правопису щодо цього дотримуються лише друковані органи Верховної Ради і Кабінету Міністрів України.

Так, у матеріалах газети «День» літера *г* у власне українських та давно українізованих словах часто вживається відповідно до правил, хоча й непослідовно, наприклад: *гвалтувати, гвалтування, гвалтівник* (27.06.2012), *грунт, ґрунтовний, ґрунтовність, ґрунтуватися, обґрунтування* і тощо (15.07.1997; 15.02.2013). Однак ці ж слова, як і інші, рекомендовані чинним правописом до написання з літерою *г*, ще частіше трапляються з літерою *г*: *ганок* (9.09.1997; 26.12.2000), *гвалт* (15.07.1997), *грати* – іменник (24.07.1997; 24.01.2013), *гуля* (5.08.2011), *дзига* (16.07.1997). Але найчастіше з літерою *г* (замість нормативної *г*) пишуться тут іншомовні слова, особливо власні назви іншомовного походження, наприклад: *гарантія, регіон* (15.07.1997), *Єжи Гедройц* (6.12.2001), *Наташа Герке, Ярослав Говін* – прізвища поляків, *Гданськ* (27.06.2012), *Ватнер, Юлія Гартнунг, Торте Меллер* (15.02.2013), хоча і в іншомовних словах практика вживання цієї літери є дуже непослідовною, пор., наприклад, з літерою *г*: *гол, організатор* (15.07.1997), *ліга* (5.10.2012); у власних назвах: *Грег Сміт* (15.07.1997), *Астрід Ліндґрен, Крістіане Нестлінґер* (27.06.2012), *Фігурський* – прізвище поляка (27.06.2012), *Зіґлер, Флемінґ* (18.01.2013), *премія «Греммі»* (15.02.2013) та багато ін. Звук [g] у матеріалах цієї газети може передаватися не тільки відповідною узаконеною в правописі літерою, але ще й літерою *г* зі знаком ніби акутового наголосу над нею: *гвалтівник* (3.09.2010, с. 7), *ґрунт* (22.07.2011, с. 5, 9), *дґругається* (14.12.2012, с. 5), *Маріо Драґі* (17.08.2012, с. 3), *Бінґ Кросбі* (15.02.2013, с. 18) та ін.

У газеті «Україна молода» вживання літери *г* в українських і давно українізованих словах здебільшого відповідає чинним правилам: *ганок, грати* – іменник (28.02.2013; 13.03.2013), хоча трапляється й *грати* (25.01.2001), *гвалтувати* (28.03.2013), *грунт, ґрунтовий, обґрунтований* (28.06.2012; 28.02.2013); зокрема у власних назвах: *Степан Гражда* – журналіст (7.02.2013). Однак

у багатьох випадках із цією ж літерою можуть наводитися й іншомовні власні назви, хоча й непослідовно, наприклад: *Кенітсберг* (29.11.2012), газета «*Моргенпост*» (1.09.2011), тоді як в інших випадках слова такого роду пишуть через г: газета «*Франкфуртер Альгемайне Цайтунг*» (4.08.2000), *Віктор Гюго*, *Вольфганг Фогель* (4.08.2000), *Вашингтон* (7.02.2013), *Гонконг* (7.02.2013) і под. Цілком можливо, що певний вплив мають у цьому плані окремі автори та редактори. Так, час від часу сторінку газети, що її веде К. Родик, відводять результатам чергового рейтингу «Книжка року», і на цій сторінці досить широко простежуємо літеру г в іншомовних словах, наприклад: *рейтинг*, *Магочі* – прізвище, хоча, наприклад, *анилаг*, *гімназія* та деякі ін. – через г (6.03.2013); *Едгар По*, *Ернест Гемінгвей*, *Ізраель Зангвіл* та деякі ін. (13.03.2013).

У матеріалах «Газети по-українськи» вживання цієї літери в українських і давно українізованих словах також у більшості випадків узгоджується з нормативними рекомендаціями: *агрус* (11.01.2013), *танок* (26.02.2013), *гвалтувати*, *гвалтування* (12.02.2013), *телготати* (26.02.2013), *гешефт* (26.02.2013), *грати* – іменник (28.02.2013), *грунт*, *грунтовний*, *грунтуватися*, *обґрунтований* (22.02.2013), *догори дригом* (12.03.2013) і под., хоча й не завжди: *Чорне волосся закручене в гулю*; – *Гулю на голові бачите?* – *торкає себе пальцями за чоло* (12.04.2013). Однак вона досить помітно виступає також, усупереч правилам, в іншомовних словах, переважно у власних назвах, наприклад: пошукова система «*Гугл*» (17.01.2013), в особових іменах та прізвищах: *Меган Фокс*, *Бергер*, марках автомобілів: «*Фольксваген Пассат*», «*Фольксваген Кадді*», премія «*Греммі*», книжковий формат «*Кніблі*» (12.02.2013), хоча в цьому ж номері інші, здавалося б, цілком аналогічні випадки подають через нормативне г: музичний гурт «*Но смокінг оркестра*», футбольна команда «*Гранада*»; так само непослідовно: *Марк Цукерберг*, але *Майкл Блумберг*, *Стівен Спілберг*, *Білл Гейтс* (22.02.2013), *Джаскіль Рейган*, *Аргентина*, *Уругвай*, *регіон*, але *Уто Чавес*, *Леді Гага*, *Ева Голіджер*, *Санто-Домінго*, «*фольксваген*» (12.03.2013), *Ангел Гранчаров* – болгарин (22.02.2013), *Дмитрій Благой* – росіянин (28.02.2013).

На сторінках «Літературної України» практика використання цієї літери часто розходиться з рекомендаціями правопису 1993 року навіть в українських і давно українізованих словах: *гава*, *ганок* (12.09.2002; 13.01.2000), *гелгання*, *прогавити* (10.10.2002), *грунт*, *гудзик* (18.01.1996), *грати*, *грунтовний*, *гвалтування*, *гвалтувати* (2.12.1999), *загратований* (18.11.1999) і под. Хоча, наприклад, подається *гугель* (20.09.2001 – у публікації Н. Вархол, українки зі Східної Словаччини, з приміткою: «Гугель» – діалектне слово, їжа з тертої картоплі, печена в духовці, але в цій же публікації подано й неправильне написання (через г) – *дзигарі*. В іншомовних словах написання з г у «Літературній Україні» звичайно не практикують, однак інколи в окремих публікаціях його застосовують (можливо, на прохання авторів, зокрема з діаспори). Наприклад, у межах однієї публікації: *інтетруватися*, *консалтинг*, *легенда*, *регіон*, *Р. Кіплінг*, але через г: *айсберг*, *генеральний*, *організатор* та деякі ін. (18.01.1996). Із цією літерою нерідко подають прізвище або й ім'я відомого вбитого журналіста: *Георгій Гонгадзе* (наприклад, 26.04.2001). Іноді, на жаль, можна натрапити й на помилкове використання цієї букви в іншомовній власній назві: Ігор Січовик. *Неймовірні пригоди Мюнхгаузена в Україні* (11.12.2003), пор. нім. *Münchhausen*. На сторінках газети можна натрапити й на випадки передачі цього звука літерою г зі значком ніби наголосу над нею: *Відлуння загратованого дитинства* (18.11.1999, с. 7).

Із двох львівських газет, «Високий замок і «Експрес», що розповсюджуються в межах усієї України, краще становище щодо нормативності вживання літери г спостерігається в газеті «Високий Замок». Її вживання в багатьох випадках поширюють на іншомовні слова, хоча й непослідовно, особливо у власних назвах: *ембарго*, але в цьому ж номері інші подібні іншомовні слова подано з г: *гімназія*, *гестапівець* (29.07.2000); *пігулка* (14.03.2013); у власних назвах: *Ангела Меркель*, група «*Ролінг Стоунз*» (29.11.2012; 14.03.2013), *Грейс Гонсалес* (29.07.2000), *Леді Гага*, *Стінг* (3.01.2013), але непослідовно, пор., наприклад: *Гданськ* (29.07.2000) і *Гданськ* (7.06.2000), *гранд-клуб «Софія»*, підприємство «*Гранд-готель*» і СП «*Гранд-готель*» (25.07.2002); через г: літак «*Боїнг*», *Аугусто*, *Армстронг* – і через г: *Альберт Гор* (13.08.1999).

Особливо широко простежуємо позанормативне використання літери *г* в іншомовних словах у виданнях, більшою або меншою мірою зорієнтованих на мовну практику 20-х років і української західної діаспори.

Так, у матеріалах газети «Українське слово» в іншомовних словах літера *г* виступає досить широко, хоча непослідовно: президент Угорщини *Арпад Гьонц*, *Сегед* – місто в Угорщині, але в інших іншомовних словах, де в оригіналі наявна літера *g*, пишеться *г*: *гарант*, *Вашигтон*, віце-президент США *А. Гор*, *Ландсбергіс* (це все на одній сторінці: 14.11.1996, с. 10), а в одному з інших номерів газети – і *Арпад Гьонц* (5.11.1998); написання через *г*: *авангард*, *заантажований*, *Аргентина* (29.11.2001), хоча в цьому номері в подібних іншомовних словах подано й написання з *г*: *аграрний*, *геніальний*, *регіон*, *рейтинг* та ін.; *агентство*, *генерація*, *глобалізація*, *прагматизм*, *Пентагон* (13.09.2001), хоча в цьому номері в подібних іншомовних словах подано й написання з *г*: *Габсбург*, *Пітсбург*, *Чікаго* (3.02.2000). Трапляються на сторінках газети й випадки помилкового передавання звука [h] в іншомовних власних назвах як [g]: *Тегеран*, хоча в європейських мовах, що користуються латинською графікою, ця назва столиці Ірану передається як *Tehran* або *Teheran*; президент Чехії *Вацлав Гавел* (13.02.2003), пор. чes. *Havel*; *Голокост* (3.02.2000) – від грец. *holokauston* [12, с. 196].

У газеті «Час» журналісти, загалом намагаючись дотримуватися написання *г* у власне українських словах, поширюють цю практику й на написання новіших іншомовних слів, включаючи й слов'янські власні назви, але виходить це дуже непослідовно. Наприклад, у межах тих самих номерів або навіть і тих самих матеріалів: *генерал*, *генеральний*, *делетація* та деякі ін., але *газ*, *гастарбайтер*, *лінгвістичний*, власні назви: *Герцеговина*, «*Гран Спуманте*» та ін. (24.05.1996); *агентство*, *гарантувати*, *генералісимум*, *колега*, *легіонер*, *літа*, *організація*, але *груповий*, *орган*, *прогнозувати* (16.07.1999). У слов'янських власних назвах – через *г*: *Югославія*, *Горбачов*, абрєвіатури *ГУЛАГ*, *КТБ* (1997, № 10) і под., але ось, наприклад, у межах однієї публікації: з *гардероба*

Горбачової; у сукнях, які недавно належали Раїсі Горбачовій (1997, № 13). Привертають до себе увагу окремі випадки з помилковим (неетимологічним) передаванням відповідного звука: *гани-ти* (Офіційна преса ганила все це псевдокритичними статтями: 10.01.1997, с. 4) [пор.: 6, т. 1, с. 467], але частіше в іншомовних власних назвах: комітет *Гельсінкі-90* (27.11.1998), пор. фін. *Hel-sinki*; *Гімлер* (28.08.1997), пор. нім. *Hitler*; *гігієна* (24.05.1996) – від грец. *hygienos* [12, с. 187].

На сторінках газети «Слово», яка прагнула якнайпослідовніше наслідувати норми Харківського правопису, також досить часто можна побачити випадки непослідовного передавання цієї літери в іншомовній лексиці. Ось, наприклад, у межах однієї невеликої публікації: *група*, *діаграма*, *емігрувати*, *інтелігенція*, *конгрес*, *Бельгія*, але *графічний*, *трагічний*, *Англія* (1995, № 2); у межах іншої публікації: *інтелігенція*, *Кичигін* (російське прізвище), але *геноцид*, *органічний*, *Каганович* (1995, № 1).

Проведене дослідження мовних особливостей низки сучасних українських газет засвідчує, таким чином, наявність у системі їхньої графіки (літерних позначень звуків) різноманітних відступів від нормативно-правописної бази. Найбільшою мірою це стосується вживання літери *г* (як у власне українських і давно українізованих словах, так і в новіших запозиченнях) в іншомовних словах. Для повнішого уявлення про графічну систему має бути проведене дослідження особливостей уживання в матеріалах сучасних українських газет інших літер у словах іншомовного походження.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Ажнюк Б. М.** Орфографічні та орфоепічні англізми в українській мові / Б. М. Ажнюк // Мова. Людина. Світ: зб. наук. статей до 70-річчя професора М. П. Кочергана. – К.: Київський нац. лінгвістичний ун-т, 2006. – С. 332–341.
2. **Великий** зведений орфографічний словник сучасної української лексики [голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Перун, 2004. – 888 с.
3. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.

4. **Вихованець І.** Визначальний принцип українського правопису / І. Р. Вихованець // Український правопис: так і ні. – К.: Рідна мова, 1997. – С. 175–177.
5. **Головащук С.** Дещо про мову й сучасне мовлення / С. Головащук // Літературна Україна. – 1997. – 18 верес. – С. 4.
6. **Етимологічний** словник української мови: у 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1983 –.
7. **Єрмоленко С. Я.** Літературна норма в аспекті мовної свідомості / С. Я. Єрмоленко // Життя у слові: зб. наук. праць на пошану академіка Віталія Макаровича Русанівського. – К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2011. – С. 379–389.
8. **Новий** тлумачний словник української мови: у 4 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконт, 1998.
9. **Паночко М.** Словник-довідник слів із літерою г / М. Паночко. – Львів: Кальварія, 1998. – 46 с.
10. **Пономарів О.** Фонема г та г': Словник і коментар / О. Пономарів. – К.: Просвіта, 1997. – 40 с.
11. **Словник-довідник** з культури української мови / Гринчишин Д., Калюжний А., Сербенська О., Терлак З. – Львів: Фенікс, 1996. – 368 с.
12. **Словник** української мови / [відп. ред. В. В. Жайворонок]. – К.: Просвіта, 2012. – 1320 с.
13. **Український** правопис. – К.: Наук. думка, 1993. – [4-е вид., випр. і доп.]. – 240 с.

Надійшла до редколегії 22.03.2014